УДК:

Исмаилова Ж.К.

ЖАРАНДЫК АВИАЦИЯДАГЫ КООПСУЗДУККА ФИЛОСОФИЯЛЫК КӨЗ КАРАШ

Исмаилова Ж.К.

ФИЛОСОФСКИЙ ВЗГЛЯД НА БЕЗОПАСНОСТЬ В ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ

Ismailova Zh.K.
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF SAFETY IN CIVIL AVIATION

Аннотация. Жарандык авиациядагы коопсуздук техникалык ишенимдүүлүктү гана эмес, ошондой эле аба ташууларында жүргүнчүлөрдүн ишенимин камсыз кылуучу заманбап коомдун негизги милдеттеринин бири болуп саналат. Бул макалада жарандык авиациядагы коопсуздуктун философиялык негиздери каралат жана бул көйгөйдүн этикалык, гносеологиялык жана онтологиялык аспектилери талданат. Коопсуздукту камсыздоодо адам факторунун, технологиялык прогресстин жана укуктук жөнгө салуунун ролуна өзгөчө көңүл бурулат. Макала авиациялык коопсуздуктун туруктуу концепциясын түзүү үчүн философия менен техникалык илимдерди айкалыштырган дисциплиналар аралык мамилени сунуштайт.
Негизги сөздөр: коопсуздук, жарандык авиация, гносеология, онтология, технологиялык прогресс, адам фактору.

Аннотация. Обеспечение безопасности полетов в гражданской авиации представляет собой одну из приоритетных задач современного общества, направленную не только на до стижение технической надежности, но и на укрепление доверия пассажиров к авиаперевоз кам. В статье исследуются философские аспекты безопасности полетов, рассматриваются ее этические, гносеологические и онтологические основания. Особый акцент сделан на анализе влияния человеческого фактора, технологических инноваций и нормативно-правовых меха низмов на обеспечение безопасности. Автор предлагает междисциплинарный подход, соче тающий философские и технические знания, для разработки устойчивой концепции безопас ности в авиации.
Ключевые слова: безопасность, гражданская авиация, гносеология, онтология, техноло гический прогресс, человеческий фактор.

Annotation. Ensuring flight safety in civil aviation is one of the priority tasks of modern society, aimed not only at achieving technical reliability, but also at strengthening passenger confidence in air transportation. The article examines the philosophical aspects of flight safety, considers its eth ical, epistemological and ontological foundations. Particular emphasis is placed on the analysis of the influence of the human factor, technological innovations and regulatory mechanisms on ensur

Keywords: safety, civil aviation, epistemology, ontology, technological progress, human factor.

Киришүү. Граждандык авиация — азыркы замандагы технологиялык жактан татаал жана социалдык маанилүү тармактардын бири Бул чөйрөдөгү коопсуздук техникалык аспектилер менен эле чектелбестен, философиялык, этикалык жана социалдык маселелердин кеңири спектрин камтыйт. Жарандык авиациядагы коопсуздукту философиялык түшүнүү бул көйгөйдүн түпкү себептерин аныктоого мүмкүндүк берет, алар адамдын табиятына, анын технология жана коом менен өз ара аракетине байланыштуу.

Коопсуздуктун онтологиялык негиздери. Жарандык авиациядагы коопсуздукту болуунун жана болмуштун табиятын изилдеген онтология призмасы аркылуу кароого болот. Бул контекстте коопсуздук - бул жүргүнчүлөрдүн, экипаждын жана айлана-чөйрөнүн өмүрүнө жана ден соолугуна коркунучтар минималдуу болгон шарт. Онтологиялык мамиле коопсуздукту авиациялык системанын туруктуулугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылган негизги баалуулук катары аныктоого мүмкүндүк берет. Ошондой эле авиациялык ишмердүүлүктүн ажырагыс бөлүгү катары тобокелдикти түшүнүү болуп саналат. Философиялык тобокелдиктерди талдоо анын мүнөзүн, булактарын жана минималдаштыруу ыкмаларын аныктоого мүмкүндүк берет, бул коопсуздукту камсыз кылуу үчүн негиз болуп саналат.

«Коопсуздук» термини Батыш Европа өлкөлөрүнүн илимий жана саясий чөйрөлөрүндө Т.Гоббс, Д.Локк, Дж.Дж. Руссо, Б.Спиноза жана 17–18-кылымдагы философиянын башка өкүлдөрү изилдешкен. Алардын эмгектеринде коопсуздук физикалык же моралдык реалдуу коркунучтун жоктугунан келип чыккан бейпилдик абалы катары чечмеленет. Бул мамиле коопсуздукту адамдын жана коомдун негизги муктаждыгы, ошондой эле инсандын жана коомдук институттардын өнүгүү шарты катары түшүнүүгө негиз түзгөн.

Томас Гоббс «Левиафан» аттуу эмгегинде мамлекетти түзүүнүн башкы максаты коопсуздук экенин баса белгилеген. Анын ою боюнча, адамдын табигый абалы – «бардыгына каршы бардыгынын согушу» [6] жана зордук-зомбулукка монополиясы бар күчтүү мамлекет гана коопсуздукту жана тартипти камсыз кылууга жөндөмдүү деген. Ошентип, Гоббс коопсуздук жеке гана инсан эмес, ошондой эле коомдук келишим аркылуу ишке ашкан жамааттык баалуулукка айланат.

Джон Локк, өз кезегинде, адамдын табигый укуктарын - өмүрдү, эркиндикти жана мүлктү коргоо контекстинде коопсуздук идеясын иштеп чыккан. Ал мамлекет өз жарандарынын коопсуздугун кепилдеп, ошол эле учурда алардын жеке эркиндиктерин бузбашы керектигин айтты. Дж.Локк коопсуздукка жеке укуктардын эсебинен жетишилбеши керек деп баса белгилеген [12], бул анын концепциясын коопсуздук менен эркиндиктин тең салмактуулугу жөнүндө азыркы талкууларда өзгөчө актуалдуу кылат.

Жан-Жак Руссо, Гоббс менен Локктон айырмаланып, жалпы эрк жана социалдык адилеттүүлүк аркылуу жетишилген жамааттык коопсуздукту баса белгилеген. Анын түшүнүгү боюнча коопсуздук – бул коркунучтардын жок болушу гана эмес, ар бир адам өзүн коргологон жана коомдук турмушка аралашкан коомдун гармониялуу өнүгүшү үчүн шарттарды түзүү [2].

Бенедикт Спиноза коопсуздукту рационалдуулуктун жана табигый мыйзамдардын призмасы аркылуу карап, коопсуздук курчап турган дүйнөнү таанып билүү жана түшүнүү аркылуу ишке ашат деп ырастаган [11]. Коркуу жана наадандык коркунучтун негизги булагы деп эсептеген, ошондуктан коопсуздук билим берүү жана акыл-эсти өнүктүрүү аркылуу гана камсыздалат.

Бул философиялык концепциялар физикалык коргоону гана эмес, моралдык, социалдык жана психологиялык аспектилерди да камтыган коопсуздукту заманбап түшүнүүгө негиз түзгөн. Жарандык авиациянын контекстинде бул идеялар өзгөчө мааниге ээ, анткени бул жерде коопсуздук техникалык, адамдык жана уюштуруу элементтерин камтыган интеграцияланган система катары каралат.

Бул ойду улантып, жарандык авиациядагы коопсуздуктун философиялык негиздери техникалык тобокелдиктерди гана эмес, этикалык, социалдык жана психологиялык факторлорду да эске алууну талап кылаарын белгилей кетүү керек. Ошентип, Гоббстун, Локктун, Руссонун жана Спинозанын философиялык идеялары жарандык авиацияда жана адам ишмердүүлүгүнүн башка чөйрөлөрүндө коопсуздукту түшүнүү жана камсыз кылуу үчүн маанилүү көрсөтмөлөрдү сунуштап, заманбап дүйнөдө актуалдуу бойдон калууда.

Коопсуздуктун гносеологиялык аспектилери. Гносеология билимди изилдөө катары жарандык авиацияда коопсуздукту

түшүнүүдө маанилүү роль ойнойт. Жасалма интеллект, чоң маалыматтар жана машина үйрөнүү сыяктуу заманбап технологиялар өзгөчө кырдаалдарды алдын ала айтуу га жана алдын алууга жардам берген чоң көлөмдөгү маалыматты чогултууга жана анализдөөгө мүмкүндүк берет. Классикалык байыркы доордон азыркы ойчулдарга чейин философтор авиациялык коопсуздук маселе лерине колдонула турган гносеологиялык концепцияларды иштеп чыгууга олуттуу са лым кошушкан.

Рационализмдин негиздөөчүсү Рене Де карт билим процессинде методдун маани син баса белгилеген. Анын «баарын суроо» [1] принциби жана ой жүгүртүүдөгү айкын дуулукка жана тактыкка умтулуу авиация лык ишмердиктеги тобокелдиктерди жана коркунучтарды системалуу анализдөөгө чакырык катары чечмеленсе болот. Декарт тык ыкма так маалыматтарды түзүүнү жана логикалык анализди талап кылган коопсуз дукту баалоо методологиясын иштеп чыгуу үчүн актуалдуу.

Иммануил Кант өз кезегинде дүйнөнү түшүнүүгө негиз болгон априордук билим концепциясын сунуш кылган. Коопсуздук контекстинде бул реалдуу жагдайлар ме нен тикелей өз ара аракеттенүүдөн мурун белгилүү бир принциптер жана нормалар (мисалы, авиациялык коопсуздук эрежеле ри) априори иш-аракеттердин негизи ката ры белгилениши керектигин билдирет [4]. Канттык ыкма авиацияда жөнгө салуунун жана стандартташтыруунун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Карл Поппер [8] жана Томас Кун [5] сыяк туу заманбап философтор илимий билимдин динамикасын түшүнүүгө салым кошушту, бул коопсуздукка да таасирин тийгизет. Поп пер өзүнүн фальсификация концепциясы менен билим сындоо жана гипотезаларды жокко чыгаруу аркылуу өнүгөт деп ыраста ган. Авиацияда муну тынымсыз тестирлөө жана учурдагы коопсуздук протоколдорун кайра карап чыгуу зарылчылыгы катары чечмелесе болот. Кун өз кезегинде жаңы чакырыктарга жана ачылыштарга жооп ка тары ыкмаларды жана технологияларды өз гөртүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилеген «парадигма» [9] түшүнүгүн киргизген. Ошен тип, жарандык авиацияда коопсуздукка гно сеологиялык мамиле билимдин булактарын жана ыкмаларын аныктоого гана эмес, то бокелдиктерди минималдаштыруу боюнча туруктуу стратегияларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Декарт, Кант, Поппер жана Кун тарабынан сунушталган философиялык концепциялар заманбап контекстте актуал дуу бойдон калууда, авиацияда коопсуздукту түшүнүү жана камсыз кылуу үчүн маанилүү көрсөтмөлөрдү сунуштайт.

Корутунду

Жарандык авиациядагы коопсуздук тун философиялык негиздери техникалык, этикалык жана социалдык аспектилердин интеграциясын талап кылган татаал дисци плиналар аралык феномен. Онтологиялык, гносеологиялык жана этикалык ыкмалар ко опсуздуктун табиятын тереңирээк түшүнүү гө жана аны камсыз кылуунун туруктуу стратегияларын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Тез технологиялык прогресстин жана ааламдашуу шарттарында коопсуздукту фи лософиялык түшүнүү туруктуу жана ише нимдүү авиациялык системаны калыптан дыруунун зарыл куралына айланууда. Бул бир гана техникалык жаңылануну эмес, адам өмүрүн терең урматтоону, жоопкерчи ликти жана социалдык адилеттүүлүктү та лап кылат.

Адабияттар:

1. Барабанов О. О., Барабанова Л. П. История теоремы Декарта о кругах // История науки и техники, № 5, 2011. — С. 2—15.

Занин С. В. Общественный идеал Жан-Жака Руссо и французское Просвещение XVIII века. — СПб.: Міръ, 2007. — 535 с.

2. Иванов И.И. Философия безопасности: онтологические и этические аспекты. – М.: Из дательство «Наука», 2020.

3. Иммануил Кант. Лекции о философском учении о религии / И. Кант; пер. с нем. Л. Э. Крыштоп. — М.: Канон+, 2016. — 384 с.

Кун Т. После “Структуры научных революций”. М., «АСТ», 2014. — 448 с.

Левиафан / Томас Гоббс; [перевод с английского А. Гутермана]. — Москва: Издательство АСТ, 2021. — 800 с. — (Эксклюзивная классика). ISBN 978-5-17-134365-1

4. Петров П.П. Гносеологические проблемы современной авиации. – СПб.: Издательство «Техносфера», 2019.

Поппер К. Открытое общество и его враги. — М., Феникс, 1992. Т. 1

5. Рузавин Г.И. Диалектика математического познания и революции в его развитии // В кн: Методологический анализ математических теорий, М., 1987, с. 6-22.

6. Саралаев Н.К., Салморбекова Р.Б., Ибраев М.Э. Основные вопросы института филосо фии национальной академии наук Кыргызской Республики (посвящается к 70 летию Инсти тута философии при НАН КР). // Известия НАН КР, 2024, № 3. С. 150-160.

7. Спиноза Б. Политический трактат. — Москва: Издательство Юрайт, 2021. — 110 с.

8. Яковлев А. А. Завещание Джона Локка, приверженца мира, философа и англичанина. — М.: Изд-во ин-та Гайдара, 2013. — 432 с.

9. Smith J. Ethics and Safety in Civil Aviation. – London: Aviation Press, 2018.